

Poglavlje 3

Obrazovanjem do demokracije i ljudskih prava

1. Tri dimenzije obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava u središte pozornosti stavlja ono što bi učenici trebali biti sposobni činiti, umjesto onoga što bi ih nastavnici trebali naučiti. Tri osnovna načela koja upravljaju ovim pristupom usmjerenim na učenike i ishode može se najbolje ilustrirati primjerom.

- Sloboda mišljenja i izražavanja je osnovni uvjet demokratske participacije te predstavlja temeljno građansko i političko pravo. U odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava učenici poznaju, razumiju i uvažavaju pravo na slobodno mišljenje i izražavanje i znaju na koji je način zaštićeno njihovim državnim ustavom. To je kognitivna dimenzija učenja (znanje, koncepti i razumijevanje).
- Učenici uče kako koristiti to temeljno ljudsko pravo. Upravo stoga što je aktivna primjena tog prava prijeko potrebna za sudjelovanje u demokratskog zajednici, učenike se potiče da promisle o svojim stajalištima i budu sposobni izraziti ih na razne načine, uključujući i sposobnost javnog iznošenja mišljenja (dimenzija učenja usmjerena na stjecanje vještina).
- Kako bi primijenili svoje pravo na slobodno izražavanje, učenicima je potrebna hrabrost da iznose svoja stajališta čak i u situacijama kada su ona oprečna stavovima većine. Pritom uvažavaju tuđa mišljenja u duhu tolerancije i osobnog poštovanja. Ukoliko se razilaženja u stavovima i polemika ograniče na sama sporna pitanja te izbjegava personaliziranje razlika u mišljenju, sukobi se mogu riješiti na nenasilan način (dimenzija razumijevanja utemeljena na razvoju stavova i vrijednosti).

Postavke ovog primjera se mogu generalizirati, ne samo u smislu osposobljavanja učenika za primjenu bilo kojeg drugog ljudskog prava na isti način, već i u smislu učenja i obrazovanja općenito. Da bi imalo važnost i da bi omogućavalo stjecanje novih kompetencija, učenje se treba razviti u tim trima dimenzijama koje se uzajamno podržavaju – znanje, koncepti i razumijevanje; vještine; te stavovi i vrijednosti. Već su nekoliko desetljeća nastavnici i odgojno-obrazovni radnici usuglašeni oko takvog koncepta učenja.

Ako je to način na koji učenici uče, što trebaju učitelji/nastavnici odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava učiniti da bi pružili odgovarajuće mogućnosti učenja? Ukratko, odgovor je sljedeći.

U odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, cilj je podržati učenike da postanu mladi građani koji:

- poznaju svoja ljudska prava i shvaćaju uvjete o kojima ona ovise (učenje “o” demokraciji i ljudskim pravima);
- doživljavaju školu kao mikro-društvo koje uvažava slobode i jednakost svojih učenika, u sklopu kojeg uče kako ostvariti svoja i poštivati tuđa ljudska prava (učenje “kroz” demokraciju i ljudska prava);
- posjeduju slijedom toga sposobnost i samouvjerenost za primjenjivanje svojih ljudskih prava s razvijenim osjećajem odgovornosti prema drugima i svojim zajednicama (učenje “za” demokraciju i ljudska prava).

1.1. Kognitivna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava: učenje “o” demokraciji i ljudskim pravima

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava na sekundarnoj razini uvodi učenje o ključnim dokumentima kao što su Opća deklaracija o ljudskim pravima (Deklaracija) i Europska konvencija o ljudskim pravima (Konvencija). Da sažmemo gore navedeni primjer, učenici trebaju znati da svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, kao i na slobodan pristup informacijama putem necenzuriranih medija, s iznimkama mogućim samo iz dobrih razloga i u ograničenim okolnostima (Članak 10 Konvencije).

Državni ustav i pravno okruženje trebaju odražavati i štititi standarde ljudskih prava kako bi ih učenici iz te perspektive mogli usvajati. Na taj način mogu shvatiti koliko je bitno, čak presudno, već samo to jedno pravo za ostvarivanje demokracije.

Nužno je isto tako da učenici razumiju članak 14 Konvencije, koji obrađuje ključno načelo jednakosti i nediskriminacije: žene i muškarci, bogati i siromašni, mladi i stari, državljani i imigranti – svi mi jednako posjedujemo ista prava. Ostvarivanje tih prava je proces koji se neprestano razvija i jedan od prioriteta demokratskih sustava upravljanja utemeljenih na ljudskim pravima.

Konačno, učenici trebaju razumjeti zašto slobode zahtijevaju zakonski okvir i sa sobom nose određene odgovornosti (Deklaracija, Članak 29). Sloboda izražavanja građanima dozvoljava promicanje svojih interesa u pluralističkom društvu, i u takvom kompetitivnom okruženju, uvijek će postojati dobitnici i gubitnici. Ustav, pravila i zakoni trebaju uspostaviti okvir koji će ograničavati privilegije moćnih i štititi slabe – bez ozakonjenih razlika. No, pravila se ne mogu pobrinuti za svaki problem, stoga članovi zajednice trebaju dijeliti stav uzajamne odgovornosti.

Ljudska prava su zakonski okvir, no ne istovremeno i normativni. To od učenika iziskuje da prepoznaju do koje su razine načela ljudskih prava istinski ostvarena unutar njihovih zajednica, kao i društva u cjelini.

Europska konvencija o ljudskim pravima (4.11.1950)

Članak 10

Sloboda izražavanja

(1) Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj članak ne sprječava države da podvrgnu režimu dozvola ustanove koje obavljaju djelatnosti radija ili televizije te kinematografsku djelatnost.

(2) Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvaća dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili trebala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti.

Članak 14

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji bit će osigurano bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

Opća deklaracija o ljudskim pravima (10.12.1948.)

Članak 29

1. Svatko ima obaveze prema zajednici, koja jedina omogućava slobodan i pun razvitak njegove osobnosti.

2. U ostvarivanju svojih prava i sloboda, svatko treba biti podvrgnut samo onim ograničenjima koja su određena zakonom, isključivo u svrhu osiguranja dužnog priznanja i poštivanja prava i sloboda drugih i zadovoljenja pravednih postulata trebala, javnog poretka i općeg blagostanja u demokratskom društvu.

Ukratko, ova tri članka rezimiraju tenziju između individualnih sloboda i potrebe za uravnoteživanjem prava pojedinaca putem okvira koji te slobode istovremeno ograničava i štiti.

Učenici koji ovo mogu objasniti, naučili su mnogo “o” demokraciji i ljudskim pravima; to je kognitivna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

1.2. Participativna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava: učenje “za” demokraciju i ljudska prava

Da bi aktivno sudjelovali u demokraciji, učenici trebaju naučiti kako ostvariti svoja prava i slobode – primjerice, pravo na slobodan pristup informacijama i na slobodno mišljenje, stavove i izražavanje. Trebali bi također imati i aktivno iskustvo interakcije s drugima – kao što je promicanje vlastitih interesa, postizanje kompromisa pregovaranjem, te suglasnost oko definiranja pojma “općeg blagostanja” (Deklaracija, Članak 29). Trebali bi biti sposobni djelovati unutar okvira pravila i prihvaćati ograničenja koja im ona postavljaju. Trebali bi razviti stav odgovornosti za blagostanje drugih i zajednice u cjelini.

Ukratko, trebali bi ne samo razumjeti implikacije i poveznice između tri prethodno navedena članka o ljudskim pravima, već i uvažavati njihove temeljne vrijednosti i u skladu s njima djelovati. Pritom, pomoću demokratskih procesa odlučivanja koji ne rezultiraju kršenjem ljudskih prava, trebaju biti sposobni uskladiti svoje interese s interesima drugih i zajednice u cjelini.

Učenici koji su prošli kroz ovakav proces osposobljavanja, naučili su kako sudjelovati u demokraciji. To je dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava zasnovana na aktivnom djelovanju – učenje “za” demokraciju i ljudska prava, odnosno iz aspekta promicanja i zaštite demokracije, vladavine prava i ljudskih prava.

1.3. Kulturna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava: učenje “kroz” demokraciju i ljudska prava

Znanje i vještine mogu osposobiti pojedinca za sudjelovanje u demokraciji u tehničkom smislu, no ne čine od njega demokrata. U rukama rasista, na primjer, takva se vrsta stručnosti može zloupotrijebiti kao oružje protiv zajednice utemeljene na demokraciji i ljudskim pravima. Znanje i vještine koje ne počivaju na vrijednostima ljudskih prava su za demokraciju u doslovnom smislu bezvrijedne.

Iz tog razloga odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava uključuje i kulturnu dimenziju. Kultura učenja i poučavanja treba odražavati poruku odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

Tijekom procesa stjecanja znanja putem prijenosa sadržaja (slušanje predavanja, čitanje) i kompetencija putem osposobljavanja (demonstracija, praksa i obučavanje), učenici kroz vlastito iskustvo razvijaju vrijednosti i stavove.

Uzmimo jedan primjer. Mladi ljudi grade samopouzdanje uz podršku i poticaj svojih roditelja i nastavnika. Jedino od učenika koji su iskusili i uživali puno poštovanje u tretmanu svojih nastavnika možemo očekivati da se na isti način ponašaju prema svojim vršnjacima. Vrijednosti ljudskih prava se stječu kroz proces socijalizacije u školama – poučavanje “kroz”, ili u duhu demokracije i ljudskih prava.

Vrijednosti ljudskih prava definirali su Ujedinjeni narodi, Vijeće Europe i druge organizacije i obuhvaćaju načela jednakosti i nediskriminacije; participacije i uključenja; te odgovornosti.

Dok se poučavanje “o” demokraciji i ljudskim pravima može provoditi u sklopu zasebnih predmeta (kao na primjer društvenih znanosti, povijesti, civilnog odgoja i obrazovanja), kulturna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, poučavanje “kroz” demokraciju i ljudska prava, predstavlja izazov za cijelu školu – ljudska prava i demokracija postaju pedagoška smjernica školske zajednice i prizma kroz koju se procjenjuju svi elementi upravljanja školama.